

De jeneverbes is een van de twee inheemse naaldhoutsoorten die het Nederlandse landschap kenmerkt. Zijn natuurlijke verspreidingsgebieden zijn stuifgronden (zowel kust- als rivierduinen) en droge heidegronden. Helaas is het met de verjonging in de afgelopen decennia niet goed gesteld. Natuurlijke verjonging van jeneverbes is tegenwoordig schaars en bedreigt het voortbestaan van deze soort.

> Een goed ontwikkeld jeneverbesstruweel herbergt bijzondere flora en fauna die met de teloorgang van de jeneverbes in gevaar komt. De precieze reden voor het, in veel gevallen, niet slagen van de natuurlijke verjonging is tot op heden onbekend. In veel gevallen, want er zijn locaties in Nederland waar de natuurlijke verjonging van jeneverbes wel goed op gang komt zoals op Artillerie Schietkamp 't Harde. Op 27 mei 2016 organiseerde de commissie Natuurlijke Verjonging van de Koninklijke Nederlandse Bosbouw Vereniging een excursie naar deze bijzondere locatie. Het Schietveld is een oefenterrein voor artilleriewapens van de Nederlandse krijgsmacht, gelegen op de noordelijke Veluwe. Naast het militaire gebruik staat ook de natuur hoog in het vaandel, hiervoor zijn speciale gebieden afgebakend. De jeneverbes is hier niet alleen in grote getale aanwezig, ook verjongt hij zich erg goed. Uit onderzoek komen verschillende oorzaken voor het wel of niet slagen van de verjonging.

Het zaad

Een van de oorzaken werd gevonden in de aard van de jeneverbes zelf. De jeneverbes is een conifeer uit de cipresfamilie en kan tot wel 150 jaar oud worden. Na 10 jaar is hij geslachtsrijp, maar dit neemt af naarmate hij ouder wordt. De jeneverbes is tweehuizig, dit betekent dat er een mannelijke en een vrouwelijke struik nodig is om nageslacht voort te brengen. Het rijpen van de bessen strekt zich uit over drie jaar en de bessen liggen daarna nog eens 2 jaar in de aarde voordat ze ontkiemen. Ongeveer één promille (1/1000) van de bessen is daadwerkelijk kiemkrachtig en tot overmaat van ramp zien onder andere konijnen en muizen de bessen van de jeneverbes als een lekkernij. Dit alles maakt de kans op verjonging nihil.

Externe factoren: de mens

In de jaren zeventig, tachtig en negentig was zure regen een groot probleem voor een groot aantal natuurgebieden en bossen in Nederland. Uit

foto Jasper de Groot

Verjonging van jeneverbessen op Artillerie Schietkamp 't Harde

onderzoek van Limburgs Landschap in samenwerking met Altwyn en Nationaal Park Maasduinen bleek dat bodemverzuring een belangrijke rol speelt in de problemen rond natuurlijke verjonging van jeneverbes. In het onderzoek werden gebieden met een goede verjonging vergeleken met gebieden met een slechte verjonging. Er werden monsters genomen van de bodem, het strooisel en de verschillende delen van de plant waaronder de naalden en bessen. Het onderzoek wees uit dat op locaties met weinig verjonging een lagere basenverzadiging werd gemeten hetgeen een sterke verzuring van de bodem tot gevolg heeft waarvoor jeneverbessen gevoelig zijn. Besmetting door mijten wordt ook als oorzaak genoemd voor een achteruitgang van de vitaliteit en levensvatbaarheid van de zaden. De resultaten geven aan dat het verhogen van de basenverzadiging in de bovenste 20 tot 30 cm van de bodem tot boven de 43% (het verhogen van het vermogen van de bodem om veranderingen in pH te neutraliseren) een belangrijke maatregel kan zijn voor herstel en duurzame ontwikkeling van jeneverbespopulaties.

Beheer

De over het algemeen arme groeiplaats van de jeneverbes zorgt voor het laag blijven van concurrerende vegetatie. Volwassen jeneverbesstruiken worden dan ook zelden verdrongen door andere soorten. De concurrentie met houtige gewassen kan echter optreden. Ook kan eventuele verjonging van jeneverbes hinder ondervinden van de kruidlaag wanneer deze in dichtheid toeneemt door een verhoogde atmosferische depositie en verrijking van de bodem. De jeneverbes heeft baat bij een stabiel beheer van de terreinen. De heer Timmer besteedt in zijn beheer veel aandacht aan de regeneratie van 'zijn' jeneverbesstruwelen. Volgens hem is de verspreiding van het zaad een van de belangrijkste oorzaken voor het slagen van de verjonging. Vogels doen zich te goed aan de zaden van de jeneverbes. Een bepaalde vogel heeft in zijn territorium altijd een paar bomen waar hij graag gebruik van maakt om te rusten. Dit zijn ook de locaties waar de meeste uitwerpselen van de vogel terecht komen. Wordt deze boom omgezaagd, dan is het niet vanzelfsprekend dat de vogel in

Uitnodiging; Beheer in tijden van essentaksterfte

Aansluitend aan de ALV op vrijdag 4 november 2016 organiseert de activiteitencommissie een bijeenkomst over toekomstgericht beheer van (voormalig) essenhakhout. Sinds 2010 komt in Nederland essentaksterfte voor. Bijna overal in het Nederlandse bos waar de es een veelvoorkomende boomsoort is, levert dit problemen op. Beseigenaren met essenhakhout worden echter misschien wel het hardst getroffen. Niet alleen bestaan deze percelen bijna enkel uit es, maar juist de jonge loten die opkomen na de hak van de essenstobben zijn het meest gevoelig voor aantasting door essentaksterfte. Dit maakt regulier beheer van het essenhakhout momenteel onmogelijk. Tijdens de middag zullen zowel buiten als binnen over de toekomst van het essenhakhout worden gesproken en zullen verscheidene beheerstrategieën worden bekeken.

We zijn deze middag te gast op Landgoed Kolland. Het binnenprogramma zal plaatsvinden in Amerongen, de exacte locatie en middagprogramma zijn te vinden op www.knbv.nl.

Aankondiging Algemene Ledenvergadering van de Koninklijke Nederlandse Bosbouwvereniging

Op vrijdag 4 november 2016 zal de 182ste Algemene Ledenvergadering van de KNBV plaatsvinden. Via deze weg worden de KNBV leden hartelijk uitgenodigd om deze datum alvast in de agenda te reserveren. De ALV en het middagedeelte, dat het thema draagt: **"Beheer in tijden van essentaksterfte"**, zullen plaatsvinden in Amerongen.

Tijdens de ALV zullen we door middel van de begroting alvast vooruitblikken op het komende jaar. Aanvullend besteden we onder andere aandacht aan de jaarplanning voor 2017, vaststellen van wijzigingen in het Huishoudelijk reglement en de strategienota. Daarnaast zullen ook de vaste agendapunten aan bod komen zoals mededelingen uit wetenschap en praktijk en als afsluiting de gesproken column. De leden van de KNBV hebben de definitieve agenda en uitnodiging voor de ALV reeds ontvangen per e-mail of post. Het bestuur hoopt op 4 november weer veel KNBV leden te mogen begroeten tijdens de halfjaarlijkse Algemene Leden Vergadering in Amerongen.

Annemieke Visser-Winterink, secretaris KNBV

Bospaniek in Duitsland

Handig hoor, zo'n land naast de deur waar veel te leren valt over bosbeheer. Ik kom er nogal eens met excursie van de ANW, u weet wel (of niet) die vereniging van natuurvolgend bosbeheer. En wat zijn ze goed die Duitse bosmensen. De kennis op het gebied van beheer, hout, bodem, klimaatverandering, noem maar op, is hoog op alle niveaus. Als ik terugrijd na zo'n dag is het altijd de vraag wat overheerst, inspiratie of frustratie. Inspiratie nadenkend over wat ik heb opgestoken, frustratie over het naar verhouding lage kennis niveau van ons, de bosbeheerders in Nederland.

Toch hebben we iets voor op de Duitse bosmensen. Zij verkeren momenteel in een stevige crisis, een die ons niet zal overkomen. De politiek eist namelijk meer natuur in het bos, en dat gaat gebeuren ook. Het is een herkenbaar patroon: de stedelijke samenleving oordeelt over het landelijk gebied. Tot nu toe werd in Duitsland bijna al het bos als productiemiddel gezien en beheerd. Niet onlogisch: grotere eenheden, betere bodems, lange tijd productiegericht en vakkundig beheerd, vaak goed ontsloten en een rationele bedrijfsvoering. En vaak met behoorlijk financieel rendement. Met een moderne houtverwerkende industrie en hoge houtprijzen is bos al met al een serieuze economische factor. Natuur was daaraan altijd ondergeschikt, hoewel dat de laatste jaren schoorvoetend veranderde. Ter illustratie: dode bomen worden als een bijzonderheid in het bos beschouwd: ze krijgen een aparte naam, 'Biotopbäume' en worden in sommige bosgebieden individueel geregistreerd. En nu hebben natuurbeschermers – na jaren van strijd – met succes op het allerhoogste niveau stevige natuurclaims over het bos afgedwongen: op grote oppervlaktes bos wijkt de productiefunctie! Het wantrouwen van de natuurbeschermers laat geen ruimte voor compromissen: alleen een totale stop van de houtoogst in een gebied is acceptabel. Dan zitten wij – zij het met wat minder vakkennis – toch wel goed met ons multifunctioneel of geïntegreerd bosbeheer. Lang leve het poldermodel. Een beetje normaal doen over natuur in het bos, dat hebben wij dan weer voor elkaar.

Simon Klingens

Onze KNBV-columnisten zijn: Wouter Delfortherie, Erik van der Staak en Simon Klingens.

de directe omgeving een nieuw 'onderkomen' zoekt. Belangrijk is daarom ook de aanwezigheid van bomen in het jeneverbesstruweel. Dit zorgt voor een halfschaduw-situatie waar de jeneverbes goed gedijt en er is een grotere kans dat het zaad terecht komt op een plaats waar deze kan ontkiemen. Inventarisaties van deze 'roestbomen' zijn daarom belangrijk. De consumptie van de bessen heeft daarbovenop een positief effect op de kieming. Het verteringsproces zorgt voor een afbraak van kiemingsremmende stoffen in het vruchtvlies van de bes.

Naast de natuurwaarden zijn ook de gebruikswaarden van het jeneverbesstruweel van belang. De vluchtige oliën van de jeneverbes wordt gebruikt als verlichting van reumatische aandoeningen, migraine en verschillende pijnen, maar ook als basis voor jenever en smaakmaker in stoof- en wildschotels. Voordat heel Nederland van deze voordelen kan genieten moet er, daar waar mogelijk, meer aandacht worden besteed aan het verjongen en in stand houden van deze multifunctionele en prachtige 'struik van hier'. Het delen van informatie en het op bezoek gaan bij collega's levert hier een enorme bijdrage aan.

De excursie over jeneverbes op Artillerie Schietkamp 't Harde werd georganiseerd door de commissie "Natuurlijke Verjonging" van de Koninklijke Nederlandse Bosbouwvereniging (KNBV). Het doel van de commissie is om activiteiten te organiseren voor "bosbouwers onder de 35 jaar of jong van lijf en leden".<

Jasper de Groot (Parenco Hout bv), Maurits de Groot (Aanspreekpunt Privaat Beheer – Natuur en Bos). Met speciale dank aan Brand Timmer, beheerder van ASK 't Harde.